

Јелена З. Јонић

Филозофски факултет, Ниш

Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија

e-mail: jelenar@yemail.com

ДУХОВНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ПОСЛАНИЦЕ ИГУМАНУ СПИРИДОНУ СВЕТОГА САВЕ У КОНТЕКСТУ СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ПОСЛАНИЦЕ

Апстракт: *Анализирањем Савине Посланице игуману Спиридону задржали смо се на духовно-моралним категоријама овога света које имају порекло у библијском, светоотачком учењу о смрти, греху, покајању, тузи, светлости, мудрости, вери и љубави као врхунском божанском надахнућу, највећој благодати у којој се сустичу и искупљују сви остали феномени души подобни. Споменуте категорије посматрали смо као тематско-мотивске склопове унутар композиције посланице, и имали смо у виду историјски тренутак и време њеног настанка, који ће утицати на доминирање, односно мању фреквентност одређених тема и мотива. Од великог је значаја било осврнути се на формално и структурно одређење посланице у оквиру опитних места која су предвиђена за овај жанр и видети степен подударња, односно одступања од обрасца. Напошетку смо се осврнули на језичко-стилске особености посланице кроз оно што представља стил епохе и нагостили извесна филолошка кретања ван епохе.*

Анализом споменутих поетичких и теоријских позиција циљ је био доћи до дубинске структуре овог текста, као и посланичких текстова уопште, који су изграђени на вери и нади за спасење и љубави за охристовљење, као и пронаћи у њима вешто уткане мисли о духовном узрастању.

Кључне речи: *посланица, духовно, тема, мотив, опште место, језик, стил*

Питање посланице као књижевног жанра отвара нам неминовно и питање књижевних облика у средњем веку. Српска средњовековна књижевност је у целини веома разноврсна и комплексна, како по својој садржини, тако и по облицима. Само је њене родове теже разграничити и дефинисати него родове модерне књижевности у којој је ово питање много суптилније природе. У прилог томе говори нам чињеница да се у једном истом спису могу наћи различити садржаји, почевши од оних који се везују за стварност, историјске, друштвене и религијске прилике, преко оних који залазе у поље рефлексија и метафизичких размишљања. Сазнање да једно поље књижевног деловања може донети овакво богатство садржаја и облика отвара сложено питање средњовековне књижевности, питање поджанра, као и питање постојаности одређених жанрова у оквиру којег говоримо о прелазним жанровима. Оно што нам доноси некакву извесност, када је реч о књижевним облицима, свакако је чињеница да у култури средњег века постоје текстови са одређеном наменом и функцијом као што су литургијски текстови, канонизовани, одобрени за употребу у цркви, писани у доста уским оквирима допуштене литерарне инвенције, постоје затим животи светаца, такође написани да буду део култа, хронике и родослови писани по одређеном захтеву и са одређеном наменом.

Постоје и они који су настали за потребе читања у себи и ћутке, или на глас, као и они који су предвиђени за певање. Попут споменутих текстова већи део средњовековне књижевности заснива се на унапред утврђеним обрасцима који подразумевају да таква књижевност има своју публику, своју архиву, место и време употребе који су били такође јасно дефинисани, одређени и контролисани. Али поред ових, средњовековну књижевност снажно одређују и дела не мање ортодоксна од канонских, али са не тако прецизно одређеном сврхом и наменом, неправилне распрострањености, а врло често подједнако значајна сведочанства нашег средњег века, у којима се проналази изузетна књижевна вредност. У ту врсту текстова убрајамо посланице које су, попут већине средњовековних текстова, тематски и обликом разгранате, те су још од времена најстаријих црквених отаца постале жанр који обухвата најсложеније духовне и књижевне садржаје. Настала у антици, посланица се као књижевна врста усавршавала током средњег века и постала значајан документ писмености¹ тога времена, али треба претпоставити да није имала литерарну егзистенцију у данашњем смислу речи. У посланици се пре могла видети писменост и личност онога ко пише, него сама њена књижевна вредност. Константин Филозоф је чак мислио да кроз посланицу неће упознати само писменост и вештину („художество“) њеног састављача, већ и да ће све знати о њему.² То је она специфичност посланица коју средњовековна књижевност својом природом не поседује, а која се испољава као могућност приближавања пишчевој личности. Ма колико је стил пишчевог дела могао бити огледало писца, тешко је било пробити се кроз оквир општих места и законитости жанра. Посланички текстови су нешто што је изашло из окриља средњовековних институција и покушало да постане самосвојна, слободна литература. Међутим, ови текстови су много касније, ван свих оновремених покушаја, постали познати као део књижевности и почели да живе свој пуноправни литерарни живот. Без обзира на одјек тих текстова у своје време³, чињеница је да су се они писали и да су се наши људи у средњем веку често дописивали. Владарска житија обилују писмима која су владари писали једни другима, као и уваженим личностима у далеким земљама. Поред приватних и дипломатских писама, владари су упућивали писма и црквеним лицима у вези са питањима вере и духовности. На жалост, већина овог обиља писама није сачувана, те она која то јесу, не само да су испунила критеријуме писмености и списатељске вештине онога времена, већ су и надживела своје време сведочећи да су средњовековни писци добро познавали законитости књижевне посланице и у њеним оквирима створили дела јединствене уметничке вредности. У та дела убрајамо *Посланицу игуману Спиридону* Светога Саве (1234), два писма из Доментијановог *Живота св. Саве* (1253), *Слово љубави* деспота Стефана Лазаревића (1409), *Посланицу духовнику Никону* Јелене Балшић (1440) и *Посланицу свештенику и доместику кир Исаји* Димитрија Кантакузина (осма деценија 15. века) који су постали репрезентативни примери једног књижевног жанра који са њима оправдава своју универзалну вредност. Сва ова писма састављена су по традиционалним епистоларним правилима и обичајима и не одају утисак да су

1 Радмила Маринковић прави разлику између књижевности и писмености у средњем веку, неуметничког и уметничког исказа који проистичу из самог карактера средњовековне писане речи која је безмало функционална и тенденциозна, те се писменост и књижевност не могу у средњем веку стриктно раздвојити ни због тога што су и једна и друга увек у некој конкретной функцији, првенствено друштвеној. (*Писах и потписах*, 1996).

2 „...ако писање његово не видим, не знам, коначно, његово знање. Једно, пак, писмо руку његових да видим, све ћу о њему знати — Сказање, 19. глава (преузето из: Трифуновић 1979, 126).

3 С тим у вези Ђорђе Трифуновић запажа да је посланица недовољно запажена као књижевни жанр. (Види Трифуновић 1967, 145).

импровизована, иако свако за себе доноси спонтаност и оригиналност ауторовог непоновљивог исказа. Из писама постепено нестају непосредни поводи обраћања и негују се опште теме које ће подстаћи писце да мисле на њихово публикување, тј. на укључивање у рукописне зборнике са познатим делима. Такво деконкретизовање садржаја допринеће стварању границе између обичног писма и посланице, која све више стиче право на назив књижевна посланица. У том погледу *Посланица игуману Спиридону* Светога Саве највише је од поменутих на међи између обичног писма и књижевне посланице, не излазећи много из оквира правог и лично наглашеног писма, превасходно у формалном погледу, а с друге стране нагињући ка уопштавању кроз искрене и сугестивне духовне пасаже, док су друге наглашено књижевног карактера у којима се остварују начела средњовековне реторике⁴ и епистоларне поетике. Посланије, у народном говору, писмо или књига, у средњем веку схватано је у складу са познатим Цицероновим ставом као говор усмерен ка одсуствујућем. Још у реторици Јосифа Ракендита, светогорског монаха (око 1330) дате су препоруке за писање посланица. Ракендит у духу најстаријих црквених отаца и византијских писаца, сматра да у посланицама треба избегавати китњаста стил, али су пожељне изреке мудраца тзв. апофтегме. Он наводи узоре на које се треба угледати, а то су: Василије Велики, Григорије Ниски, Синесије, Либаније и Псел. Чувене су и посланице Исака Сирина и „Небесна“ Јована Дамаскина за које су, сва је вероватноћа, знали наши писци посланица, ослањајући се на њих, као и на обрасце за писање писама у такозваним епистоларима. Само Нови завет нуди велики број посланица од којих се може сачинити богата збирка. Окренутост ка узорима и обрасцима имплицира употребу општих места која открива суштину природе и закона средњовековног књижевног стварања, увек омеђеног шаблоном из кога ће се тим пре изаћи, уколико је степен искрености, непосредности и поетичности онога ко пише посланицу већи. С тим у вези, аутори посланица траже своје у оквирима постојећих општих места и стваралачки се исказују кроз нове спрегове топоса и јединствено сагледавање предмета о коме приповедају.

Анализирањем *Посланице игуману Спиридону* Светога Саве треба се задржати на духовно-моралним категоријама овога света које имају порекло у библијском, светоотачком учењу о смрти, греху, покајању, тузи, светлости, мудрости, вери и љубави као врхунском божанском надахнућу, највећој благодати у којој се сустичу и искупљују сви остали феномени души подобни. Споменуте категорије треба посматрати као тематско-мотивске склопове унутар композиције посланице, као и имати у виду историјски тренутак и време њеног настанка, који ће утицати на доминирање, односно мању фреквентност одређених тема и мотива. Од великог је значаја осврнути се на формално и структурно одређење посланице у оквиру општих места која су предвиђена за овај жанр и видети степен подударња, односно одступања од обрасца. Напоследку би требало сагледати језичко-стилске особености посланице кроз оно што представља стил епохе, и наћи извесна филолошка кретања ван епохе. Анализом споменутих поетичких и теоријских позиција циљ је доћи до дубинске структуре овог текста који је изграђен на вери и нади за спасење и љубави за охристовљење, као и пронаћи вешто уткане мисли о духовном узрастању.

Ово дело је најстарије сачувано дело епистоларног жанра у српској књижевности и потиче из тринаестог века. Посланица⁵ коју је Свети Сава упутио

4 Видети рад Марка Ђорђевића у четрнаестом броју *Црквених студија* у ком се разматра проблем епистолографије у оквиру жанровске структуре реторике.

5 Свети Сава 2001.

студеничком игуману Спиридону⁶ налазила се у препису за који се данас више не зна, али га је издање Ђуре Даничића⁷ сачувало од потпуног губљења. Састављена је највероватније 1233. године, непосредно по Савином доласку у Јерусалим. О вредности посланице говоре нам, не само њена старина, већ и начин обраћања Светог Саве студеничком игуману који карактерише необична нежност и топлина, те по томе она представља својеврсну реткост у српској епистоларној књижевности. Та наглашена емоционалност определила је посланицу према књижевности, док је једним делом она, писмо у правом смислу речи. Љиљана Јухас-Георгиевска с тим у вези говори о две јасно омеђене целине у посланици: прва има свечани карактер у којој су видна извесна општа места карактеристична за сам жанр, док је друга непосреднија и има карактер постскриптума.⁸ Када је реч о општим местима ове посланице, она се узимају као образци, те је изгледа то разлог због кога је посланица Светог Саве студеничком игуману Спиридону у целости схватана као образац у каснијим зборницима или епистоларима. Покушаћемо да кроз анализу издвојимо општа места типична за жанр, али ћемо се најпре задржати на духовним димензијама посланице које једним делом могу бити део жанровске конвенције, али углавном доносе непоновљиве спрегове идеја у обиљу метафора везаних за богонадахнуће и индивидуални духовни доживљај. Заправо, општа места су само формула коју Свети Сава дословно примењује и коју кроз цело писмо обогаћује и проширује опредељујући се за исповедни тон. Писмо има исповедни тон са молбом за помоћ, опроштај или савет, које, ако узмемо као поводе за писање писма, можемо довести у везу са неком од општих тема у епистоларима, у овом случају би та тема била молба духовним оцима за помоћ. Иако је молба могла бити повод за писање писма, од ње се иде ка другим духовним садржајима, који чешће бивају упућени онима којима се писмо пише, а који у великој мери надахњују онога ко пише, те се на тај начин успоставља њихова међусобна духовна блискост. Друге духовне садржаје у оквиру овако дефинисане теме спознаћемо трагајући за карактеристичним мотивима унутар композиције писма.

Писмо почиње уводним обраћањем које је у виду благослова упућеног игуману Спиридону, али и читавом братству Студенице. Већ у уводном обраћању којим се призива божја благодат и спас, идваја се мотив љубави, духовне, хришћанске љубави, која је исказана врло непосредно пренаглашеним значењем придева: „Превазљубљени мој божанствени сине, јеромонаше Спиридоне“.⁹ Након најискренијег благосиљања, Сава исказује своју бригу за Спиридона и осталу духовну браћу помињући своје молитве за њих. У духу хришћанске скромности, он спомиње своју грешност: „Мада сам и грешан, Спаса мојега молим да будеш сачуван душом и телом и све божанствено стадо“.¹⁰ Они за које се моли су игуман Спиридон и смерни студенички монаси, а у ширем значењу божанствено стадо може бити и охристовљени српски народ. Овде је дата Савина мера духовне зрелости и мера његове саборности. Он зна да се хришћанска љубав међу браћом остварује једино у цркви, у њеној саборности. „Црква је извесна уједињеност живота, братства и заједничарства, савез љубави“.¹¹ Мотив љубави бива

6 Студеница је после доласка архимандрита Саве из Свете Горе добила ранг првог манастира, а њен игуман био је најзначајнији међу свим српским игуманима.

7 Ђуро Даничић, *Посланица св. Саве архиепископа српскога из Јерусалима у Студеницу игуману Спиридону*, Старине Југославенске академије знаности и умјетности, IV, Загреб 1872, стр. 230-231. Ово издање је касније прештамповано и редиговано. Навод према: Свети Сава, 1998, 25.

8 Предговор у Свети Сава, 2001, 28.

9 Свети Сава 2001, 118.

10 *Исто*, 118.

11 Флоровски 1986, 62.

употпуњен увођењем мотива саборности и вере који обједињени воде ка духовном узрастању хришћана у цркви и кретању у сусрет Христу.

Након увода Сава извештава о срећном исходу путовања захваљујући божијој вољи и светим молитвама студеничког братства, чиме мотив вере из увода бива јаснији; беспрекорна вера која се исказује у молитви и коју је некадашњи архимандрит посејао у првом српском манастиру, остала је да прати њене монахе.

Потом следи извештавање о Светом Гробу и другим значајним јерусалимским светињама у којима је спомињао студеничке монахе. Међутим, оно што уноси неспокојство у Савино даље казивање је чињеница о болести која је задесила њега и све његове пратиоце. Посланица сада из сфере духовног уопштавања прелази у сферу реалистичког извештавања где Сава, очито у страху, изриче: „...и ко од нас буде жив к вама нека се врати, а кога смрт потребује, молитва ваша нека остане са њим“.¹² Нагла промена расположења и начина казивања условљена је поменутиим страхом, али страхом од чега? То није страх од смрти, то би пре могао бити страх од даљине, неизвесности без обзира што се налази на тлу свете јерусалимске земље. Има се утисак да је Студеница, бар у овим неспокојним тренуцима, имала значајнију улогу духовног уточишта од самог изворишта светиње, из које ће молитва пратити онога ко је на путу и кога смрт потребује. Мотив љубави, вере и смрти који ће се смењивати током целог писма сада се доводе у везу. Постоји вера да ће се они који се врате живи вратити у уточиште духовне љубави и постоји молитва оних који су обдарени божанском љубављу за све правоверне које смрт сналази. Тако и смрт посредством љубави и вере добија духовне димензије и постаје праг на улазу у вечни живот.

Мотив љубави изнова се јавља у још непосреднијем и приснијем обраћању Саве игуману Спиридону које указује на значај који има овај студенички игуман за њега. Он га назива чедом слатким, владиком, познаником, а све у синтагматским конструкцијама са употребом присвојне заменице мој, што указује на њихову велику духовну блискост и на сложеност њихових међусобних односа.¹³ Такав човек који је за Саву старешина, пријатељ и духовни брат могао би бити и његов духовник јер Сава тражи да се овај за њега моли како би добио проштење грехова.

Мотиви вере и греха природно се надовезују на мотив љубави, с тим што је мотив греха овде конкретизован кроз Савино залагање за проштење својих грехова. Мотив греха се по трећи пут јавља, али ако је до сада у композицији писма био део вербалног топоса, сада постаје лична исповест верујућег и корак ка самоспознању.

Благослов који Сава упућује Спиридону, Студеници и „свима онима који су тамо и работају дому светог Симеона“¹⁴, указује на тријумфовање вере и љубави, који још већи значај добијају када су део благослова онима који студеничко братство благосиљају. Клетва којом се овај параграф писма завршава упућена је свима онима који братству зло чине. Иако клетва одступа од свеколике хришћанске љубави коју је Сава

12 Свети Сава 2001, 118.

13 У неким студијама налазимо и друге могућности тумачења односа између Игумана Спиридона и Светога Саве, где се указује на то да Игуман Спиридон није доживео Савино Писмо тако безбрижно као што претпостављају савремени истраживачи. „Цитирање Пс 55,13-14 ради описа Савиног односа са игуманом Спиридonom упућује на пишчеву иронију у приказивању Спиридонoвог пријатељства као понашање пријатеља-издајнице. Због тога цитирање Пс 55,13-14 није слика идеалних односа између светог Саве и Спиридона већ га треба схватити као ургентан позив изневереног пријатеља да се Спиридон што пре врати на пут којим се заветовао светом Сави.“ Овакво становиште налазимо у раду Дарка Крстића: *Псалом 55 као критеријум за одређивање односа између Светог Саве и студеничког игумана Спиридона*. (Крстић 2017, 87).

14 Исто, 118.

исказао у претходном излагању, можемо је објаснити као појаву која се јавља на релацији божанско-људско у тренутку када је исконска веза међу њима нарушена. Идеал љубави подразумева живот у Господу, „који живи у срцима и душама верних, уселивши се у њих љубављу, показујући своје човекољубље“.¹⁵ Божанско човекољубље које се огледа у божјем очовечењу у Христу, у његовом узимању земаљског обличија, човек није разумео да би овој жртви подарио своје усправљање ка Небесима и Божанству, али он не само да то није учинио, већ је и подигао руку на Спасиоца. У контексту ове новозаветне приче можемо разумети природу Савине клетве која је последица гнева јер се није много тога променило од злочина који је учињен Христу до злочина који се чине свима онима који у тишини шире његово учење, у овом случају монаси студеничког манастира.

Након клетве долази благослов којим се завршава први део посланице. Ако клетва и благослов постану саставни део мотивске структуре текста, они имају исту вредност као и мотив греха и мотив вере. Заједничко овим мотивима у композицији писма је мотив љубави који неутралише контрасне вредности ових парова мотива.

У другом делу посланице Сава материјализује све оно што је кроз осећања дато као одраз велике духовне љубави коју гаји према игуману Спиридону у првом делу писма, он то чини намењујући му предмете од изузетне драгоцености: крстић, појасић, убрсац и камичак. Ови предмети постају реликвије које су понете са самог изворишта хришћанства, те на тај начин представљају не само везу између Саве и Спиридона, већ и Светог Града и Студенице, два расадника хришћанског учења. Они, као и сви освећени предмети у цркви имају велику моћ за духовно усавршавање и обожење.

Сава затим износи своје планове за даље ходочашће, након чега следи упечатљива поука Спиридону у којој се позива на Јеванђеље по Матеју опомињући га да не изађе из неког од завета и да душу своју не изгуби. „Јер каква је корист човеку ако сав свет задобије, а души својој науди? Или какав ће откуп човек дати за душу своју?“ (Јеванђеље по Матеју 16,26). Сава је свестан ове опасности, али зна и шта би могао бити спас. „Божанска способност наше душе да не постане бесплодна већ да постане мати (материја) новог духовног живота, како би слободно деловала и стварала, мора да се преда свом ослободиоцу и господару, Оцу Новог живота. Предајући му се у вери, она се сједињује с Њим у молитви. Јер први чин вере, први корак новог духовног живота у коме Бог делује заједно са човеком, јесте молитва“.¹⁶ Мотиву греха овде је као и на почетку писма дато само потенцијално значење, могућност да превлада и науди души, уколико њен откуп не би био повратак вери и преданост молитви. Мотив вере не може се разумети без молитве која је благодатна. Сава још једном истиче значај свештеничке молитве која искупљује сваки грех, ослобађа сваке страсти која долази од овога света, испуњава љубављу и добротом која води у заједницу са Христом. Савино сазнање да је молитва јака духовна сила која човека приближава царству небеском и отвара му умна виђења за сагледавање лепоте духовног света, определило је и његов животни пут. Овакав завршетак посланице, где Сава преносећи јеванђељске поруке исписује премудре речи, чини да она постане део књижевности којом ће се читалац напајати и примати духовну енергију која ће га испунити по мери властитог просветљења, преобразити и водити по есхатолошкој равни према вечном животу.

До сада смо се бавили духовним димензијама посланице и трагали за њеним књижевним квалитетима, а сада ћемо пажњу усмерити ка самом жанру и проналажењу општих места и образаца. *Писмо студеничком игуману Спиридону* није тематски

15 Бојовић 2009, 96.

16 Соловјов 2008, 20.

одређено у наслову, али је карактеристично епистоларско општење са духовним оцима касније забележено у епистоларима.

Писмо почиње благословом који доста подсећа на формулу из *Друге посланице апостола Павла Коринћанима*: Код Саве она изгледа овако: „Благодат вам и мир од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа“¹⁷, а код Павла: „Благодат вам и мир од Бога, Оца нашега, и Господа Исуса Христа“. Завршна формула, пак, има паралелу у тринаестом стиху тринаестог поглавља исте Павлове посланице, што ће рећи да је и апостол Павле успоставио неку врсту обрасца коришћењем истоветне или неког од варијантних облика формуле почетка и завршетка.¹⁸

Благослов врло често прати топос грешности. Сава овај топос варира спомињући своју грешност у неколико наврата: „Мада сам и грешан...“, „...мени грешном...“, „не бих ли...проштење грехова добио“, „Сава грешни“.¹⁹

Уз овај топос често се везују и страдање и избављење које Сава такође уноси у своју посланицу предосећајући страдање након путног труда, али и избављење које ће доћи од оних којима се посланица упућује, игумана Спиридона и осталог студеничког братства.

Узорно живљење, духовно усавршавање, достизање награде, све су то топоси које проналазимо у писму, који из форме поруке адресату прерастају у духовно-моралистичке пасаже са књижевном конотацијом.

Топос чежње за сједињењем и потреба да се буде са неким на даљини духом заузима централни део писма. Овај топос још из античке епистографије нарочито се разрађује у средњовековним посланицама. „Схему присутности у одсутности (абсен-праесенс) понавља апостол Павле: Јер ја који нијесам код вас тијелом али духом ту живим (I Коринћанима V, 3). Речи апостола Павла књижевно обрађују црквени оци (Василије Велики, Григорије Низијанин, Јован Златоусти) и, касније, други средњовековни писци“.²⁰ Разуђеност овога топоса у вези је са самом природом писма и поводом за његово писање. Цело Савино писмо прожима овај топос који смо дефинисали као саборност за коју се Сава залаже целим својим делом, а у великој мери и у овом писму.

Општа места карактеристична за овај жанр и уопште за средњовековну књижевност постала су саставни део Савине посланице уклапајући јединствени садржај у постојећу форму, где се елементи садржаја и форме, спољњег и унутрашњег плана сједињују у целовито дело. У том погледу ова посланица је на међи између обичног писма и књижевне посланице, поштујући конвенције жанра, превасходно у формалном погледу, а с друге стране нагињући ка уопштавању кроз искрене и сугестивне духовне пасаже.

Када је реч о језику писма, и он на неки начин има дистинктивну вредност. Веза са књижевношћу је јача уколико је написано књижевним српскословенским језиком, а ако у одређеним деловима писма има елемената народног говора, онда је његова веза са књижевношћу ослабљена. Димитрије Богдановић²¹ скреће пажњу на оно што је заједничко читавој житијној, а потом и песничкој књижевности средњовековне Србије, а то је: поетика византијске пролошке хагиографије и минејске химнографије, поетика која негује апстрактни *високи стил* и приповедачку реторичност ученог

17 Свети Сава 2001, 118.

18 Издвојила Јухас-Георгиевска 2001, 29.

19 Свети Сава 2001, 118, 119.

20 Трифуновић 1990, 214.

21 Богдановић 1997, 216.

богословља. Та јединственост поетике и стила јужнословенске књижевности од 13-14. века у науци је запажена као *плетеније словес*. Савина посланица неминивно се препознаје као интегрални део његовог стваралаштва, прозног и поетског, и у њој свакако проналазимо јединственост поетике коју подвлачи Богдановић, не баш као *плетеније словес*, али као један наговештај узвишеног схватања књижевности и божаственог писања као последице божаствене благодати. Ту проналазимо и напор тражења емоционалне изражајности и стремљење ка експресији чији је циљ адекватно преношење суштине представљеног. У целости сагледано, ово дело језички и стилски задовољава пожељан образац доброга стила поштујући класичан језичко-стилски манир остваривањем принципа једноставности и одмерености. Одликују га још и срдачност и интимност које Милан Кашанин²² издваја као основне црте Савиних оригиналних списа. У чисто литерарном смислу Савино дело спада у несумњиво значајна остварења српске средњовековне књижевности. Сава, иако то чини спонтано и ненаметљиво, примењује литерарно схватање и принцип, који ће средњовековни ствараоци неколико векова касније свесно примењивати, по коме стваралац треба да плени пажњу читалаца занимљивошћу приповедања. Сава то постиже стилским ефектима, уз пуно коришћење богатства српкословенског језика. Оно што Савино писмо такође чини да изађе ван филолошког кретања своје епохе је и умеће вербализације мистичног искуства.

На примеру анализираних посланица која је само благо међу посланицама наше средњовековне књижевности, као и међу другим жанровима ове епохе, а по много чему представља узор српској књижевности уопште, долазимо до закључка да је њен састављач започео процес афирмације овога жанра на ширем плану. Оно што смо идвојили као важну карактеристику трагајући за духовним димензијама у неисцрпној духовној грађи јесу стални мотиви који имају своје порекло у библијском, светоотачком учењу о смрти, греху, покајању, тузи, светлости, мудрости, вери, молитви, а који готово увек упућују један на други и нападају се духовном снагом коју црпе из љубави, без премца, доминантног мотива, коју смо означили као врхунско божанско надахнуће. Мотив љубави не само да добија највише простора у посланици црпећи највећи део пишчеве стваралачке снаге, већ постаје и њена главна тема, што указује на чињеницу да је стваралац био надахнут узвишеном темом уз помоћ које је улазио у више форме стваралачког процеса који га је водио путевима богонадахнутог казивања.

Сагледана у светлу формалних и структурних обележја са освртом на општа места, посланица је, користећи се универзалним обрасцем, оставила особени траг исписујући свој непоновљиви стваралачки образац.

Сагледавање језичко-стилских карактеристика посланице доводи нас до закључка да је њен аутор неговао особености песничког стила вешто га уткивајући у прозне садржаје. Зато се ова посланица с правом може назвати књижевном посланицом јер је у њој спроведен основни књижевни постулат који се тиче емоционално-естетског доживљаја.

Настале на оваквим стваралачким начелима ова посланица, као и посланице које је следе, имају велику моћ духовног спознања, оне помажу да они који их читају духовно узрасту и да схвате смисао хришћанског постојања на земљи.

22 Кашанин 1975, 120.

Литература

Примарна:

Свети Сава(1998): *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга, Коло ХСІ, књига 602.

Свети Сава (2001): „Писмо студеничком игуману Спиридону“, у: *Сабрана дела*, приредила Љиљана Јухас Георгиевска, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Секундарна:

Богдановић, Димитрије (1997): *Студије из српске средњовековне књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.

Бојовић, Драгиша (2009): *Трпеза премудрости*. Београд: Рашка школа, Ниш: Центар за црквене студије.

Ђорђевић Марко (2017): *Епистографија као реторички и књижевни жанр*. Ниш, Црквене студије 14, Ниш: Центар за црквене студије, Центар за византијско-словенске студије, Међународни центар за православне студије, 447-454.

Кашанин, Милан (1975): *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета.

Крстић, Дарко (2017): *Псалм 55 као критеријум за одређивање односа између Светог Саве и студеничког игумана Спиридона*, Ниш, *Philologia mediana* 9, Ниш: Филозофски факултет, 87-97.

Писах и потписах (1975): приредила Радмила Маринковић, Београд: Нолит.

Соловјов, Владимир (2008): *Духовне основе живота*. Београд: Логос.

Трифуновић, Ђорђе (1967): *Књижевност у школи – Стара српска књижевност*. Београд: ИЗ Југославија.

Трифуновић, Ђорђе (1990): *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд: Нолит.

„Деспот Стефан Лазаревић“ у *Књижевни радови* (1979): Приредио Ђорђе Трифуновић, Београд: СКЗ.

Флоровски, О. Георгије (1986): *Саборност Цркве*, Књига 1, Београд: Богословски факултет СП Цркве.

Jelena Z. Jonić

**THE SPIRITUAL DIMENSION OF THE EPISTLE OF ST. SAVA TO
ABBOT SPIRIDON IN THE CONTEXT OF THE SERBIAN
MEDIEVAL CORRESPONDENCE**

Analysis of the Epistle to Abbot Spiridon took us on a journey into deep spiritual and ethical categories of this world originating in the biblical text and the scriptures. These sources are the foundation of moral lessons about death, transgression and repentance, light of wisdom, faith and cleaving to the divine as the ultimate blessing surpassing any other inclinations of the soul. The aforementioned categories were approached through study of the themes and motives within the epistle. The history of the writing and the circumstances of its timing were important for understanding the frequency, order and ranking of the recurring themes and motives. Further, the formal structure of the work as a part of the genre was tackled and weighed against the adopted formulas used for this kind of composition. Finally, the linguistic as well as stylistic features of the epistle were studied and analysed in order to understand the trends in these areas at the moment of the creation of the epistle and beyond.

The analysis of the structure, the themes and the founding principles of the text enables better understanding of the values that foster spiritual growth, and belief in redemption above all theological concepts in Christianity.